

Prilog poznavanju ranih hrvatskih migracija u ugarskom Podunavlju

*dr. sc. Mario Bara**

Sažetak

U ovom radu, u kontekstu širih povijesnih migracija, autor analizira tragove migracija stanovništva s područja Hrvatske u ugarsko Podunavlje. Cilj je na temelju dostupnih izvora i literature ukazati na manje istraživani smjer hrvatskih migracija te pojavu hrvatskog etnonima u ugarskom Podunavlju koji se javlja u vrijeme Arpadovića, a sve učestalije u vrijeme osmanske ugroze.

Ključne riječi: Hrvati, migracije, Podunavlje

Uvod

Jedna od značajki Hrvata kao manjinske zajednice u Vojvodini, tj. Republici Srbiji je njihova heterogenost koja je nastala zbog spleta različitih društveno povijesnih okolnosti. Hrvati područje današnje Vojvodine nastanjuju u više migracijskih valova, najčešće pod subetničkim imenima, s relativno distinktivnim dijalektološkim značajkama. Tako se na području Vojvodine do početka 20. stoljeća javlja veći broj etnonima (Toti/Slavonci, Horvati/Hrvati, Dalmatinci/Dalmati, Bunjevci, Šokci, Raci/katolički Raci i dr.). Najpoznatiji su, a svakako i najistraženiji, podunavski Bunjevci i Šokci. Pritom, važno je spomenuti da je veći interes prevladavao za Bunjevce koji su kod znatnog broja autora zasebno istraživani (usp. bibliografije Bara i Žigmanov 2011, Žigmanov i Bara 2012). Namjera ovoga rada je dati pregled migracija koje su se odvijale u stoljećima i desetljećima prije naseljavanja najveće skupine Bunjevaca u 17. stoljeću, kao prilog općoj migracijskoj povijesti i nazočnosti stanovništva s područja Hrvatske u ugarskom Podunavlju. Za očekivati je da će s dostupnošću digitaliziranih izvora, ali i mogućim razvijanjem interesa mediavista za ovu temu, biti otkriveni novi podaci koji mogu upotpuniti ukupno znanje o migracijama u ugarskom Podunavlju.

* docent, Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb

Osnovne napomene uz područje istraživanja

Teritorij današnje Vojvodine, odnosno njezini dijelovi, u pojedinim povijesnim razdobljima pripadali su različitim političkim suverenitetima. Navedeni prostor bio je najdulje teritorijalno organiziran unutar ugarskih županija. Današnje granice Vojvodine, kao autonomne pokrajine u sastavu SR Srbije formiraju se nakon Drugoga svjetskog rata (Bara i Žigmanov 2009). U analizi migracija hrvatskog stanovništva referirat ćemo se na šire ugarsko Podunavlje, koje obuhvaća i susjedne krajeve izvan teritorija današnje Vojvodine, jer bez takvoga proširenja područja istraživanja bilo bi nemoguće cjelovito istražiti zadanu tematiku. U analizi će biti korišteni dostupni podaci o hrvatskom i slavonskom plemstvu te drugi izvori koji uključuju različite popise stanovništva unutar kojih su sačuvani različiti etnici. Riječ je o obiteljskim nadimcima/prezimenima i osobnim imenima kao i toponimima nastalim od etnonima Hrvat/Hrvati. Svjesni slabosti takvih izvora koji govore o načinu označavanja stanovništva, a ne o njihovu osjećaju identiteta, ovi podaci će nam služiti prije svega za utvrđivanje njihova zemljopisnog podrijetla. Doseljenici su nova imena nosili kao oznaku različitosti, bilo da je riječ o zemljopisnoj, etničkoj ili socijalnoj kategoriji, dok su nove identitete oblikovali kroz stoljeća koja su slijedila.

Tijekom srednjega vijeka, i kasnije u ugarskom Podunavlju, oblikovali su se različiti identiteti u čemu su značajnu ulogu imale migracije (Rácz 2013). O kontinuitetu slavenskog stanovništva u Podunavlju sjeverno od Srijema¹ svjedoče brojni toponimi, ojkonomi (Rácz 2011), zatim pisani izvori, kao i pisanje više mađarskih autora (Sekulić 1991). Prema Sekuliću (1991, 39) hrvatsko stanovništvo koje je pristizalo tijekom više migracijskih valova, sve do najvećeg u 17. stoljeću, predstavljalo je osvježavanje starosjedilačke slavenske populacije. Na kontinuitet slavenskog stanovništva na više mjesta upozorava i Ivan Antunović (1882, 59–63). Rane državne veze i položaj Hrvatske i Slavonije u Ugarskoj utjecat će na smjer migracija stanovništva prema južnougarskim županijama. Česta su preseljavanja plemstva (13. – 16. st.) koje je dobivalo posjede u Bačkoj i Vukovskoj županiji za svoju službu (Pálosfalvi 2012), primjerice istaknuti plemićki rod Čupor Moslavački (Andrić 2005, 52–56; Nikolić Jakus 2011, 274–279). Stanko Andrić navodi (2005, 54) da je obitelj slavenskog podrijetla od roda Manislava ili Mojslava čiji su se prvotni posjedi nalazili u Križevačkoj županiji, u Moslavini. U Bačkoj je pod Arpadovićima (od 10. do početka 14. st.) potvrđena prisutnost Slavena katolika (Antunovich 1882, Eschenburg 1976, Rácz 2011), a broj će im kasnije rasti naseljavanjem hrvatskih skupina iz Bosne i Dalmacije (Sekulić 1991). Njihovo naseljavanje u 13. stoljeću usko je povezano s križarskim vojnama ugarsko-hrvatskih vladara u Bosni. Kalačko-bački nadbiskup Ugrin (Ugerinus) će tako na povratku iz križarske vojne 1222. godine naseliti u

¹ U slučaju Hrvata u Srijemu, napose njegovom zapadnom dijelu, smatra se da su autohtoni. Na tim prostorima obitavaju od dolaska Slavena i predstavljaju nastavak slavonskih „Slovina“ ili „Tota“, koji sudjeluju u procesu stapanja s ranijim populacijama u formiranju jedne šire zajednice, koja će se u kasnijim stoljećima samoidentificirati pod hrvatskim imenom (Bara i Žigmanov 2009).

okolice Bača veću skupinu izbjeglica s područja Usora i Soli koja će povećati stariju slavensku populaciju u većinskom mađarskom okruženju (Sekulić 1991). Među doseljenim stanovništvom djelovali su predstavnici redovničkih zajednica koji su trebali suzbijati krivovjerje. Najvažniju ulogu među hrvatskim skupinama kroz stoljeća imat će franjevci provincije Bosne Srebrene.

Veći broj hrvatskih plemića boravi u Ugarskoj pa „Dicklišich, Rubinich, Davidovich, Mikulich i Radich“ slijede Belu IV. tijekom njegova povlačenja pred Tatarima u Dalmaciju (Antunovich 1882, 68). Na svom povratku Bela IV. naseljava u Ugarsku veću skupinu Dalmatinaca, graditelja i klesara, koji su trebali pomoći u utvrđivanju gradova (Bačić 2005, 50). Nakon pustošenja Tatara 1242. godine Bela IV. je nastojao demografski revitalizirati opustošene krajeve te je poticao naseljavanje u Ugarsku. Ugarsko-hrvatski kralj Ludovik I. moli 1366. redovnike bosanske vikarije da pošalju vjerovjesnike u krajeve južne Ugarske. Papa Grgur XI. u pismu poglavarstvu bosanskih franjevaca dopušta djelovanje u tri biskupije u Ugarskoj: Pečuškoj, Bačko-kalačkoj i Čanadskoj, koje su teritorijalno pokrivale Baranju, Bačku, Banat i Srijem. Iz papina pisma vidi se da je razlog tomu što ugarsko svećenstvo nije poznavalo jezik slavenskog stanovništva koje se tamo nalazilo (Unyi 2001, 28). Bosanski krstjani naseljavali su se i dalje na sjever u Županiju Tolna koji su također dodjeljivani bosanskim franjevcima za povratak na katolicizam (Sekulić 1991, 49). Kroz 15. stoljeće je prisutnost bosanskih franjevaca u ugarskom Podunavlju bila sve značajnija, napose je bila vidljiva kroz nove samostane i misionarski rad među doseljenim stanovništvom (Fermendžin 1892).

Budući da se Srijem nalazio u susjedstvu Bosne i Mačve, s kojom je dugo vremena bio pod jedinstvenom upravom bana, primao je kulturne obrasce iz okoline kao i tamošnje stanovništvo. U Srijemu tijekom 14. i 15. stoljeća raste broj Srba i bosanskih krstjana pa prema izvješću inkvizitora Jacobusa de Marchya 1437. Srbi, odnosno Rasciani, zauzimaju veći dio Srijema, u pojedinim područjima žive samo katolici (Toti/Slavonci, tj. Hrvati i Mađari), ali u najvećem dijelu žive izmiješano Srbi, katolici i bosanski krstjani (Fermendžin 1892, 159; Pavičić 1953, 39). Pripadnici bosanske crkve bili su najviše zastupljeni u posavskim područjima Srijema najbližim Usori i Soli, odakle su se preko područja Morovića širili dalje prema Podunavlju i sjeverno na drugu stranu u južnu Bačku.² U Bačkoj su živjeli u području uz Dunav, udaljeni oko kilometar i pol od rijeke (Fermendžin 1892, 159). Upravo na područjima uz Dunav kroz 14., 15. i 16. stoljeće izvori bilježe veći broj naselja koji u svom imenu imaju oznaku Thoth (Slaven) (Eschenburg 1976; Rácz 2011). U Bačkoj franjevci su, upravo na području uz Dunav, vodili samostane u Kolutu, Futogu i Kovilju odakle su vršili dušobrižništvo u naseljima u široj okolici (Hoško 1987, 122-123). Naseljavanja izbjeglih bosanskih katolika u Banat teklo je tijekom 15. stoljeća u razdoblju kraljevanja Žigmunda Luksemburškog i Matije Korvina zbog ratne ugroženosti (Unyi 2001, 33).

² Husitskoj crkvi koja se širila iz sjevernih krajeva češće su prilazili Mađari, dok je bosanska crkva nosila slavensko obilježje (Pavičić 1953, 41-42).

Pogranična područja države poprimaju ulogu vojnih krajina pa se od države potiče preseljavanje slavenskog stanovništva u južnu Ugarsku. Padom Bosne 1463. godine pod osmansku vlast u južnu Ugarsku doseljava nekoliko tisuća izbjeglica. Za razliku od prijašnjih izbjeglica, u ovom valu iseljavanja značajni udio činili su viši društveni slojevi iz bosanskog plemstva (Unyi 2001, 31). Nakon osvajanja Bosne 1463. sultan Mehmed II. izdao je fra Anđelku Zvizdanoviću povelju kojom je potvrdio slobodu vjere katolicima, što je nakratko umanjilo dotadašnje iseljavanje bosanskih katolika (Heršak 1993, 248).

Tijekom posljednjeg desetljeća 15. stoljeća i prva dva desetljeća 16. stoljeća nastavljene su migracije Hrvata u južnu Ugarsku. Plemičke obitelji Zrinski, Frankopani, Erdödiji, Nádasdyjevi i Batthyányiji tražili su brže naseljavanje ljudi na svoja imanja u Ugarskoj. Kralj Ludovik II. je u tom kontekstu 1524. ispravom potvrdio dopuštenje za naseljavanje hrvatskih bjegunaca, kmetova na imanje Franje Batthyányija (Sekulić 1991, 51).

„Horwathi“, „Hirvati“ ili doseljenici iz stare Hrvatske u Podunavlju

Naseljavanja Hrvata u južnu Panoniju tijekom izvorne seobe sa sjevera na jug nije bilo, „iako je moguće da su pojedine manje skupine zaostale na tom području utopivši se naposljetku u premoćnoj množini ostalih doseljenih slavenskih populacija“ (Gračanin 2008, 72). Spomen o odvajanju dijela Hrvata iz Dalmacije i njihovo zavlavlavanje Ilirikom i Panonijom koji donosi Konstantin Porfirogenet, ne odnosi se na stvarno preseljenje dijela hrvatskog etnonima nego je riječ o poistovjećivanju političke vlasti s etnicitetom (Gračanin 2008, 68, 72-73). Etnonim elite nositelja političkog utjecaja je postao oznaka vlasti pod kojim su označavane različite populacije, što znači da je Konstantin Porfirogenet kao promatrač izvana političko vrhovništvo poistovjetio s etničkom nazočnošću Hrvata u južnoj Panoniji. Migracije starohrvatskih populacija s područja jezgre srednjovjekovne Hrvatske prema Bosni i međuriječje Save i Drave i dalje na istok prema Dunavu mogu se pratiti na temelju arheoloških nalaza nakon 10. stoljeća i vjerojatno nastaju u „potrazi za obradivom zemljom ili jednostavno koristeći politički ili demografski vakum koji je u tom trenutku tu prisutan“, odnosno jačanjem i širenjem rane hrvatske države (Šlaus 2000, 282). Potkrjepu postupnom prodoru hrvatskog utjecaja prema sjeveru dodatno nalazimo u ostacima nakita iz tog vremena, koji svjedoče o neposrednijim vezama između dalmatinsko-hrvatskog i južnopanonsko-slavenskoga kulturnog kruga (Gračanin 2008, 71). Da su pojedine populacije prodirale dalje na istok i sjever u tome razdoblju, osim arheoloških nalaza, upućuje ojkonim Horvati na području današnjih Mikanovaca (Rác 2011, 41-42). Spomen naselje potječe iz prve polovice 13. stoljeća, no neupitno je da je naselje starije od svojega prvog pisanog spomena.

Među brojnim etnonimskim naseljima u Ugarskoj nalazimo u Bačkoj naselje Hrvati/Horvati, različito bilježeno Horuoth (1322), 1437, 1464: Horwath, Horváti 13. 1522: Horwathy (Rác 2011, 43). Prema Istvánu Iványiju nalazilo se jugoistočno od Bača u okolici današnje Gajdobre i Tovariševa (Szabó 2009, 22). Naselje je

zasigurno postojalo i u vrijeme osvajanja Bačke od Osmanlija jer se 1522. spominje u popisu desetine, nakon čega nestaje. Nasuprot Sonte kod Erduta uz Dunav se u četiri isprave iz godina 1478., 1480. i 1480./1481. spominje posjed Horwath (Petković 2006, 258-259).³ Toponim Horvati u Bačkoj, poput drugih koji su „postojali u slavonskom i ugarskom srednjovjekovnom prostoru, nužno ne znači kako su ta naselja uvijek naseljavali etnički Hrvati u srednjovjekovnom smislu, već možemo pretpostaviti kako su ista naselja tek osnovali i posjedovali ljudi čije je etničko podrijetlo bilo hrvatsko. Stoga vrlo realno možemo razmišljati o migracijama pojedinaca ili, bolje reći, manjih 'ratničko-plemičkih' obiteljskih skupina ili rodova iz hrvatskoga matičnog istočnojadranskog i zapadnodinarskog prostora u panonske prostore, i to najkasnije neposredno nakon onog trenutka kada Hrvatsko Kraljevstvo koncem 11. stoljeća dolazi u posjed Arpadovića. Čini se kako je upravo ugarski kralj, a to vrijedi kako za Arpadoviće tako i za Anžuvince i kasnije vladare, upravo inicira migracije tih hrvatskih 'ratničko-plemičkih' obiteljskih skupina.“ (Petković 2006, 243). Vjerojatno su Žigmund Luksemburški, a potom i Matija Korvin ubrzali preseljavanje obiteljskih skupina zbog potreba pogranične protuosmanske obrane. Tako se 1430-ih u Bodroškoj županiji u kontekstu imovinsko pravnih nesuglasica spominju Aranyani Horwath Péter (Aranyani prema naselju Aranyán u Bodroškoj županiji kod Apatina) i Kylvdi Horwath András (vjerojatno iz Koluta, tj. Kwlyud usp. Hoffmann 2005, 169) (Magyar 2005, 68). U dokumentu sastavljenom u Segedinu 7. IX. 1458. spominje se Horwath György (Juraj) (Magyar 2005, 75).

Plemstvo hrvatskog podrijetla u južnougarskim područjima i širom Ugarske predstavljalo je poseban društveni sloj odvojen od običnog „bezimenog puka“. Plemstvo je od anonimnosti u izvorima sačuvao njihov društveni položaj i različite funkcije koje su obavljali u područjima doseljenja. Izvori o feudalnoj eliti i pripadnicima tzv. „srednjega i nižeg plemstva“ omogućuju barem djelomičnu rekonstrukciju sudbine raseljenika iz nižih društvenih slojeva (Jurković 2003, 152). Oni su, uz predstavnike najviše crkvene vlasti iz vlastitih redova, bili nositelji hrvatskog identiteta. U ugarskim izvorima običan puk imenovan je jednostavno „Horwath“, dok je plemstvo ponekad sačuvalo svoja prezimena ili je etnonim bilježen uz mjesto njihova posjeda.⁴ Primjerice, crkvene funkcije postale su poželjne među hrvatskim velikašima nakon velikih teritorijalnih gubitaka od kraja 15. stoljeća. Velikaškim obiteljima ova je strategija omogućavala lakši pristup financijskim sredstvima, ne samo crkvenim već i svjetovnim vlastima kao i određenu sigurnost u vremenima otežanog očuvanja socijalnog statusa (Jurković 2006, 51). Visoko plemstvo Berislavići, Frankopani, Zrinski, Erdödiji, Nádasdyjevi, Batthyányiji itd., imali su veleposjede u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji, bili su gospodari svojih podložnika i mogli su utjecati na njihovo preseljavanje, a mnogi članovi navedenih obitelji obavljali su upravne funkcije na različitim područjima, najčešće crkvene i vojne.

³ U nedalekom Aljmašu nasuprot Sonte, prema poreznom popisu iz 1469., također je živjelo izmiješano slavonsko/hrvatsko i mađarsko stanovništvo (Mažuran 1980, 139).

⁴ Npr. kraljevski peharnik, potom kaštelan kraljevskoga grada u Budimu i kasniji hrvatski ban Marko Mišljenović Horvat iz Kamičca (1506.-1507.) „Marcus Horwath de Kamichacz“.

U daljnjim redcima ćemo kroz prikaz djelovanja i iseljavanja nekih feudalnih obitelji ukazati na manje istraživan smjer hrvatskih migracija u drugoj polovici 15. i prvoj polovici 16. stoljeća. Dva su glavna smjera koja možemo pratiti preko upravno-teritorijalnih cjelina: Slavonije (usp. Pálosfalvi 2012; Bali 2014), Hrvatske te Bosne (usp. Unyi, 2001: 31). Kapitanić od Dišnika (Capithanfy de Desniche) pojavljuju se 1480. u Bačkoj županiji. Obitelj je nazvana prema pretku Dimitriju „zvanom Kapitan“, a matični posjed bile su im Desnice (današnji Dišnik) na istoku Križevačke županije (Andrić 2009). Pavao Kapitanić „Paulus Kapithanfy“ bio je „officialis“ u trgovačkom gradu Zondu⁵ (kod današnje Sonte). Imao je u posjedu dio naselja Jakabfalwa u Bačkoj županiji i posjed u Čanadskoj županiji. Njegov sin Vitus spominje se 1518. kao susjed Louisa Sulyoka de Lekse u Bačkoj županiji. Posjedovao je također imanja u Temeškoj i Čanadskoj županiji (Pálosfalvi 2012, 152-153).

Obitelj Berislavića Grabarskih jedna je od obitelji s područja Slavonije koja je imala posjede u ugarskom Podunavlju i čiji su pripadnici odigrali važnu ulogu u ratovima protiv Osmanlija. Uloga obitelji osobito je porasla brakom (1485.) Franje Berislavića s Barbarom Frankopan, udovicom despota Vuka Brankovića. Time je Berislavić stupivši u rodbinske veze s Frankopanima, jednom od najmoćnijih hrvatskih velikaških obitelji, stekao zakonito pravo na posjede Vuka Brankovića u Slavoniji i južnoj Ugarskoj. Njegova uloga se u tom razdoblju sve više ističe u obrani granice pa po drugi put postaje jajačkim banom. Kralj Vladislav II. je nakon smrti despota Jovana Brankovića 1502. titulu srpskoga despota mogao prenijeti na pripadnika neke druge obitelji te je 1503. Ivana Berislavića, bratića Franje Berislavića, imenovao srpskim despotom. Svečano je ustoličen u Budimu 1504., a iste godine se oženio Jelenom Jakšić, udovicom despota Jovana Brankovića. I njemu je povjerena obrana južne granice Ugarske što je kasnije prošireno dodatno imenovanjem za jajačkog bana (1511.). Stjepan Berislavić (1504. – 1535.), sin despota Ivana koji je umro 1514., kralj Ludovik 1520. imenovao je srpskim despotom. Stolovao je u Kupinovu u Srijemu, a posjedovao je Bač, Sotin, Félégyháza, Borovo, Vukovar, Mitrovicu, Kostajnicu, Dobor, Brod, Pleternicu, Požegu i dr. (Karbić 2006, 71-85).

Petar Berislavić⁶ (1475. – 1520.), kasniji hrvatski ban, 1501. spominje se kao kalački kanonik i bodroški arhiđakon, 1502. – 1507. bio je prepošt crkve u Hajszentlőrincu⁷. Biva preporučan kalačkome nadbiskupu Bakaču (kasnije kardinalu), te ga ovaj imenuje kanonikom kalačke crkve. Prisutnost visokog hrvatskog plemstva u južnoj Ugarskoj usko je bila povezana s crkvenim i svjetovnim funkcija-

⁵ U Zondu je rođen Paulus Zondinus, Paulo Sondi, Szondy Pál. Osnovao je 1553. godine u Bolonji Collegium Hungarico Illyricum (Ugarsko-ilirski kolegij) da bi olakšao obrazovanje studenata Mađara i Hrvata iz južnih dijelova Ugarske na Bolonjskom sveučilištu (Klaić 1912).

⁶ Cantio Petri Berizlo naslov je poeme koju je 23. 4. 1515. napisao Mikhael de Zabatkke (Mihael iz Subotice) u čast Petru Berislaviću (Magyar 2005, 46).

⁷ Usporedi imenovanja naselja u izvorima kroz srednji i kasni srednji vijek (Hoffmann 2005, 120) http://mdh.unideb.hu/korai_telepules.php?adaptap=011-52-0/1&km=Bodrog (pristup 29. 5. 2017.).

ma. Takav slučaj je bio i s velikaškom obitelji Frankopan. Grgur Frankopan, sin Jurja I. Cetinskog, bio je bačko-kalački nadbiskup i bački župan (1503. – 1520.). Povijesni izvori prvi puta ga spominju 1493. u pismu bačko-kalačkog nadbiskupa Petra u čijoj je nadbiskupiji bio kanonik štilac. Nadbiskup Petar mu je prigovario što ne boravi u Bačkoj, naime, da se nije brinuo za korist nadbiskupije i Crkve, nego je skrbio za svoj rod. Frankopani su se u tom trenutku nalazili u ozbiljnim problemima. Na Krbavskom polju poginuo je njegov brat Ivan IX. (1466. – 1493.), a brat Nikola VII. bio je zarobljen. Zbog osvajanja Osmanlija egzistencija obitelji bila je ugrožena. Brojne službe, prepošt kaptola u Alba Juliji (1495.), u Budimu državni tajnik i kancelar kralja Vladislava II., biskupa u Veszprému (1500.) i nadbiskup u Baču i Kalači (1503.), bile su mu izvor značajnih prihoda kao što su njegove službe imale značenje za članove obitelji Frankopan (Hoško 1991, 63-67), ali s njima povezano i ovisno plemstvo. Kod njega je dulje vrijeme boravio latinist Ludovik Crijević-Tuberon (1459. – 1527.), Dubrovčanin. Frankopanova rezidencija, predstavljala je jedan od ugarskih humanističkih centara koji je pod nadbiskupovim patronatom okupljao krug obrazovanih ljudi (Rezar 1999, 70). U Baču su za njegove službe održana dva državna sabora 1518. i 1519. na kojima su doneseni zaključci o obrani domovine od Osmanlija (Hoško 1991, 67). Iz iste loze Frankopana Cetinskih, Grgurov sinovac Ivan Frakopan bio je bačko-kalački nadbiskup (1530. – 1543). Možemo pretpostaviti da je prisutnost Frankopana na visokim pozicijama u Bačkoj i Ugarskoj usko povezana s pojavom sitnijih hrvatskih plemića i kmetova iz hrvatskih krajeva, vjerojatno s frankopanskih imanja, tj. da su pomogli i poticali migracije u južnu Ugarsku.

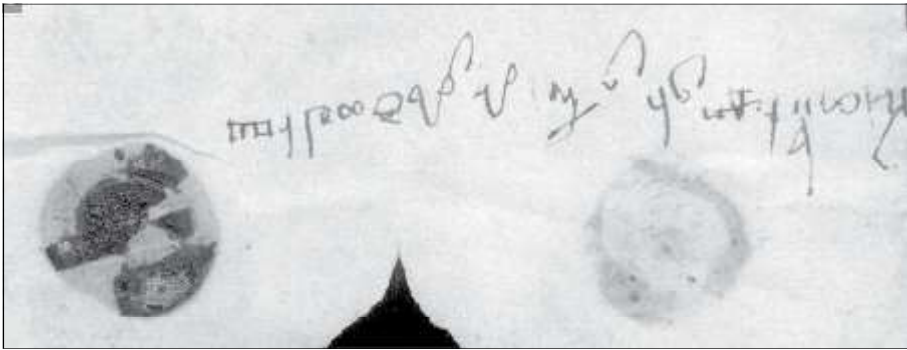
S kraja 15. stoljeća postoje sačuvani podaci o hodočasnici u Rimu među kojima nalazimo Hrvate iz Podunavlja. Pavao Horvat (Paulus Horwath) iz Bačke biskupije boravio je u Rimu 30. III. 1493. Marko Horvat (Marcus Corwath) iz Hajszentlőrince u Kalačkoj biskupiji (Sancto Laurentio diocesis Calociensis) sa ženom Agatom boravio je u Rimu 25. XII. 1493. (Mon. Vat. Hun. 1889, 24, 33). Uz ova imena moguće je da su slavenskog/hrvatskog podrijetla bili Grgur Baratin⁸ (Gregorius Baratin de Segadino) (usp. Bojničić 1900, 70) i njegova žena Helena, sin Ivan i kći Katarina iz Segedina koji su u Rimu bili 6. V. 1494. (Mon. Vat. Hun. 1889, 40). Obitelj je to Luke Baratina bosanskog (1490. – 1493.), čanadskog (1493. – 1500.) i zagrebačkog biskupa (1500. – 1510.). Isprave Bačkog kaptola, kao vjerodostojnog mjesta koje je pokrivalo zapadni dio Bačke i istočni dio Vukovske županije, također potvrđuju prisutnost raznih Horwatha u sudskim parnicama, s različitim ulogama, najčešće u imovinsko pravnim razmiricama. Primjerice, spominje se 1509. Gabriel Horwath de Reeg, iz naselja Reeg, tj. Sancti Martini de Reeg (Hoffmann 2005, 230), u blizini današnje Baje (DL-DF 32574), ali i drugi s oznakama prebivanja ili bez nje⁹. Iz Kysbodona u Bačkoj županiji (kod Bačkog Petrovca, usp. Eschenburg

⁸ Izvori prezime bilježe u ovom obliku te u takvom obliku ima prizvuk slavenskog posvojnog pridjeva koji završava na -in nastalog od osobnog imena ili prezimena (Šipka 1957, 110-111).

⁹ <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/266070/> (pristup: 28. 5. 2017.)

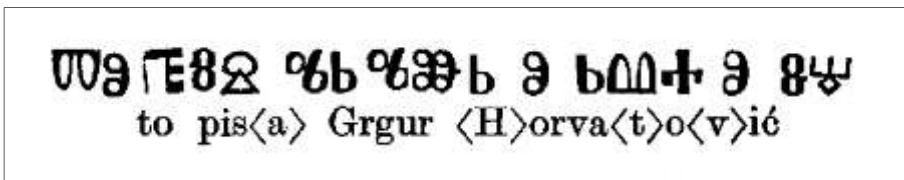
1976, 113; Hoffmann 2005, 155) u listinama Bačkog kaptola zabilježen je 1512. Gašpar Horvat (Kysbodon-i Horwath Gáspár) (DL-DF 47027).¹⁰

O prisutnosti nižeg hrvatskog plemstva u okolici Sombora svjedoči nam pismo Grgura Horvatovića, koji je prema pridjevu imao vjerojatno posjed kod današnjeg Santova (Gregorius Horwath de Marthartzantho), upućeno Iohannesu de Wardaiu datirano 26. I. 1517. u Hajszentlőrincu, nedaleko Sombora.¹¹ Za razliku od podataka o tadašnjim doseljenicima koje uglavnom drugi imenuju etnonimom „Horwath“, u slučaju Grgura Horvatovića riječ je o osobi koja ostavlja drugačiji trag. Ono što svjedoči o njegovu podrijetlu je njegov potpis glagoljicom u hrvatskome jeziku „to pisa Grgur Horvatović“. Pridjev „de Marthartzantho“ (Fekete Nagy 1979, 425) upućuje da je već neko vrijeme boravio na tom području Bačke.

Slika 1. Hrvatski potpis glagoljicom u pismu nastalom 1517. u okolici Sombora.

Izvor: DL-DF 89085 <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/283138/?list=eyJxdWVyeSI6ICI4OTA4NSJ9> (pristupano: 29. 5. 2017.)

Slika 2. Transkripcija glagoljskog potpisa Grgura Horvatovića.

Izvor: Antonius Fekete Nagy, *Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV* (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forrás kiadványok 12. Budapest, 1979), str. 425-426.

¹⁰ <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/274127/?list=eyJxdWVyeSI6ICJKRUxaPSg0NzAyNykiQ> (pristupano: 28. 5. 2017.).

¹¹ Pretpostavlja se da se taj grad nalazio sjeverozapadno od Sombora u smjeru današnjeg Santova gdje je Grgur Horvatović (Gregorius Horwath de Marthartzantho) imao posjed (usp. Eschenburg 1976, 128; Hoffmann 2005, 248).

Zapisivanje na narodnom jeziku i korištenje glagoljice sjeverno od Gvozda i Kupe je bilo rijetko pa su i sačuvani glagoljski spomenici malobrojni (usp. Paun i Žagar 2004, Lukić i Blažević Krezić 2014). Stoga je prisutnost glagoljskog pisma u Bačkoj tim značajnija.

Osim plemstva na prijelazu 15. na 16. stoljeće pojavljuje se u Bačkoj i tzv. „bezimni puk“. Novi doseljenici dobivali su prezimena i nadimke etnonimskog korijena koja su upućivala na njihovo podrijetlo, tj. ishodišno područje. Uz svoje ime dobivali su prezime/nadimak Horwath koje je označavalo doseljenika s područja stare srednjovjekovne Hrvatske. Ono nam je ujedno najstariji pisani hrvatski spomenik prisutnosti u Podunavlju. Ondje, u užoj Hrvatskoj gdje je postojao rani spomen imena Hrvat, nije bilo praktične potrebe nastanka prezimena etnonimskog korijena pa ga uglavnom i nema. Nasuprot tome od kraja 15. stoljeća i velikih migracija, u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Slavoniji, Ugarskoj (uključujući današnju Vojvodinu) i dalje po Sloveniji, Austriji, Češkoj i Slovačkoj gdje narodno ime nije potvrđeno, nastaju brojna prezimena Horvat, i druga u vezi s njim. Nakon više stoljeća od nastanka takvih prezimena njihovi nositelji često više nisu hrvatske narodnosti.¹² Ovdje nam je spomen ovog prezimena/nadimka važan kao vremenski indikator pojave nešto većeg broja naseljenika iz hrvatskih krajeva u područje Bačke i to u trenutku neposredno prije Mohačke bitke. Grgur Horvatović kao doseljenik na području Santova nije bio usamljen, čemu svjedoči i slavenski oblik imena naseља Szanto „Szantova“ 1520. (Vass 1979).

Wywaros (119 f6): [550] Egidius (?) *Nagh*, Petrus *Porkolab*, [...] *Thoth*, Martinus *Dekan*, Blasius *Horwath*, Petrus / *Horwath*, Paulus *Zabo*, Thomas *Thoth*, Ambrosius *Wayda*, Andreas *Wayda*, [560] Paulus *Kezeg* (?), Gregorius (?) *Bako*, Philippus *Baan*, Blasius

Themery (18 f6): Johannes *Gezey*, Johannes *Seres*, Michael *Nagh*, Andreas *Fodor*, [1160] Georgius *Borda*, Andreas *Horwath*, Georgius *Simon*, Benedictus *Seres*, Johannes *Gelerd*, Matheus *Wynche*, M[...] / *Czyfan*, Matheus *Balog*, Paulus *Gener*, Lucas *Thekechy*, [1170] Thomas *Theleky*, Benedictus *Belay*, Benedictus *Zenas*, Thomas *Anthal*,

Benedictus *Danka*,

Pachyr (104 f6): Blasius *Korlath*, Benedictus *Horwath*, Thomas *Dayka*, Dionisius *Pechy*, Andreas *Nemés*, Mathias *Zondy*, [140] Mathias *Zabos*, Demetrius *Kachothay*, Michael *Buday*, Stephanus *Buday*, Valentinus *Bwzas*, Matheus *Kala*, Johannes *Nagh*, Michael *Chak*, Valentinus *Zabo*, Johannes *Gelerth*, [150] Gregorius *Horwath*, Stephanus *Dekan*, Petrus *Forys*, Matheus *Forys*, Stephanus *Thoth*, Valentinus *Farkas*, Bartholomeus *Bach-*

Slika 3. „Horwathi“ u popisu bačkih kmetova 1525.

Izvor: Engel Pál, Egy bácskai jobbágy névsor 1525-ből, *Történelmi Szemle* 37. 3. str. 353-365.

¹² Posljedice osmanskih osvajanja u jugoistočnoj Europi imaju brojne kulturološke, etničke (pomicanje etničkih i jezičnih granica), političke i druge posljedice. Jedna od posljedica tih osvajanja su migracije stanovništva s hrvatskog etničkog prostora na sjever i činjenica da je prezime Horvat jedno od najučestalijih u Mađarskoj.

Treći stalež, iako najbrojnija kategorija hrvatskog srednjovjekovnog društva koja je sukladno tomu bila brojem najzastupljenija u iseljavanjima, zbog svog društvenog položaja i prirode nastajanja pisanih dokumenata nije toliko dobro popraćena onovremenim izvorima (Jurković 2003, 152). Stoga su malobrojni dostupni izvori, poput popisa kmetova, tim važniji za promatranu problematiku.

Horwathi su u popisu bačkih kmetova 1525. zabilježeni u Pačiru (Benedictus Horwath, Gregorius Horwath), Temerinu (Andreas Horwath), „Wywarosu“ (Blasius Horwath i Petrus / Horwath) i „Okooru“ (Georgius Horwath) (Engel 1995, 353-365). Prezimena/nadimke koji se pojavljuju u ovakvim popisima treba shvatiti u kontekstu vremena i logike popisivača. U to vrijeme to još nisu nasljedna prezimena već su ona davana kako bi se nekoga opisalo prema nekom obilježju (šire etničko ili zemljopisno podrijetlo, podrijetlo prema naselju, zanimanju i sl.). Mađari su novopridošlo stanovništvo najčešće imenovali prema zemljopisnim i političko-teritorijalnim područjima s kojih su dolazili pa „Hrvati, koji su se doselili u Ugarsku i hrvatske krajeve sjeverno Gvozdu redovno [su] nosili još ime ‘Horvat’.“ (Laszowski 1937, 156). Podaci o „Horwathima“ u popisu kmetova ne govore o tomu kako se samoidentificiralo to stanovništvo već o tomu kako su oni percipirani od sastavljača dokumenata.

Sukladno istraživanjima mađarskih autora možemo iznijeti pretpostavku u svezi s imenima nositelja da ih je u tom razdoblju prisutan određeni broj slavenskog podrijetla, iako još uvijek s dominantnom mađarskom većinom (Engel, 1995). Etnička imena su korištena u slučajevima kada se podrijetlo doseljenika razlikovalo od domicilnog stanovništva, a nastala su u kontaktu s drugom etničkom skupinom. Upadljivo je u više naselja (Thelek, Themery, Karmaras, Pachyr, Baymok, Gergy, Napffen, Chonthaffeyer, Wywaros, Hymeseghaz, Okoor, Bela, Zenthwany, Fwthog, Mortalos, Hymeseghaz, Kerekeghhaz, KysBach, Rekezthwr, Orbaaz, Wassaroskwrth) veći broj nositelja prezimena/nadimka Thoth/Tót koji je u to vrijeme mogao označavati doseljenika iz Slavonije/Tótorszá, nekog drugog slavenskog područja, ili potomke slavenskih starosjedilaca iz ranijih razdoblja.¹³ Od ukupno 1394 popisanih stanovnika (glava obitelji) u 26 naselja, njih 65 nosilo je etnonimsko prezime/nadimak Thoth, tj. gotovo 5 % ukupne populacije. Njihov broj je znatno veći ako im se pridodaju popisani stanovnici s nesumnjivo slavenskim imenima i prezimenima/nadimcima. Vidljivo je da su se prezimena/nadimci motivirana etnonimom često nadijevala u krajevima u kojima su Slaveni bili okruženi Mađarima. U Bačkoj županiji od 13. do 16. stoljeća neka naselja nose nazive poput Tóti (kod Baračke), Tótisziget (kod Bátmonostora/Monoštorlija), Tótaranyán (kod Apatina), Tothfalw/Tótfalu (kod Bačkog Monoštora i Kupusine), Tothwayzka (Vajska), Thothchewreg (sjeverno od Bača), Thothfalw/Tótfalu (kod Obrovca), Tótcserg (Krušćić), Tótfalu i Bátatótfalu (kod Sonte), Doroslóttótfalu (kod Srpskog Miletića) (Antunovich 1882,

¹³ Prema Jovanu Cvijiću: „Osobito su etnografski interesantni tako zvani Šokci u Baranji (sve do Pečuja) i u Bačkoj pored Dunava, jer u njima pored balkanskih doseljenika verovatno ima, u šumovitim močvarama pored Dunava, i ostataka starog panonsko-slovenskog stanovništva“ (Cvijić 1987, 141).

60; Eschenburg 1976, 61, 87; Rácz 2011, 171, 174, 175, 177, 192-193).¹⁴ Često je riječ o naseljima u kojima su obitavali ili još uvijek obitavaju bački Šokci. U to vrijeme još nema zabilježene pojave etničkih imena Bunjevac i Šokac. Naziv potječe od većinskog stanovništva u Slavoniji, Slavena odnosno Slavonaca, koje su Mađari u srednjem vijeku nazvali Tótima (Heka 2013, 1271). Tek u kasnijim stoljećima u Podunavlju ime označava (i) Slovake nakon njihova brojnijeg naseljavanja tijekom 18. i 19. stoljeća.

Neka od prezimena/nadimaka među bačkim kmetovima 1525. nedvojbeno upućuju na južnoslavenske doseljenike (Hrvate, Srbe, Bugare...), a neka se od njih, koliko nam čitanje tadašnjih zapisa dopušta, mogu prepoznati među Hrvatima Bunjevcima i Šokcima u Bačkoj. Primjerice u Fwuthog oppidumu, današnjem Futogu – zabilježen je Petrus Frangythh (Petar Franjić?), Stephanus Rwudyth i Jacobus Rwudyth (Stjepan Rudić i Jakov Rudić?). Iako je većina upisanih imena kršćanskog, latinskog ili grčkog oblika, javljaju se i slavenska narodna imena, prezimena/nadimci, primjerice: Kozthadyn Mykowsyth (Kostadin¹⁵ Miković) u Mortalosu, Laurentius Radowan, Blasius Radowanu Zenth Iwanu (Lovro Radovan, Blaž Radovan), zatim slavenska prezimena/nadimci ili slavenski oblici kršćanskih imena Iwanko Bessenye, Johannes Rado, Valentinus Rado, Nicolaus Radozyn, Paulus Radacha, Radoza Szabo, Andreas Radozyn, Nicolaus Radozyn, Johannes Kozina, Emericus Myslyth (Mirko Mislčić), Franciscus Gywrko, Andreas Herwolya (Hrvoja, Hrvolja?)¹⁶, Mathias Dobra, Clemens Dobray, Demetrius Bogdan, Thomas Mathko, Blasius Radych, Anthonius Dragy, Ladislaus Krankoyth (Krankoić?), Paulus Vrbán, Johannes Millos (Ivan Miloš), Michael Polograd, Marynko Zemleny, Elias Wokossyn (Ilija Vokošin, prije Vukušin), Gywra Wokossyth (Đura Vokošić ili prije Vukušić) itd. (Engel 1995, 362-364). Sastavljači popisa na latinskom su prilagođavali i pisali imena i prezimena/nadimke mađarskom izgovoru (usp. Skok 1951, 63). Osim navedenih primjera daljnjom analizom može se uočiti da je sastavljač neka prezimena prevodio (prema zanimanju) što zamađljuje stvaran dojam o slavenskom stanovništvu među bačkim

¹⁴ Antunović (1882, 60) navodi „U Obćini Tothfalu su pod ovakovimi imeni podpisani stanovnici: Pava Tohy, Pava Bodroghy, Lovre Wargha, Thoma Cheke, Lovre Nagy, Ilia Kovacs, Mate Mikus, Bartal Warga, Mihojla Nagy, veli in Veselw, Martin Vas, Blaž Banchyd, Gjuro Warga, Gjuro Tewtho, Matia Santha, Ivan Kokwt, Petar Wargha, Štipan, Vuch, Benczo Toth, Štipan Warga, Nikola Molnar, Blaž Chonok, Nikola Borbola, Barthul Deak, Imro Chiothy, Dinisko Turčsin, Mathia Pathoczky.“

¹⁵ U bačkih Bunjevaca očuvana su neka kršćanska imena, narodna imena i njihovi oblici koji su danas uobičajeniji kod pravoslavaca kao što Lazar, Aleksandar, a u prošlosti Bazilije, Maksim/ Maksim, Mihajlo, Paja, Radak, Radan, Radoš, Staniša, Stanislav, Zako/Zaharije, zatim među ženskim imenima Dragica, Sida/Sidonija, Staka/Stamenka, Stana, Stanka, Zora, Zorica, Zorka i dr. (usp. Sekulić 2006, 13-22). Slična situacija je u Hercegovini i dijelovima Dalmacije gdje se među katolicima, napose u prošlosti, javljaju imena Kostadin, Lazar, Mihajlo, Mitar, Miloš, Gojko, Živko, pa čak i imena poput Jovan (od osobnog imena Giovanni) i Sava na narodnosno i vjerski homogenim područjima (usp. Vidović 2014, 67; Vidović 2016a, 254). U konkretnom slučaju jedino se može zaključiti da je sigurno riječ o Slavenima.

¹⁶ Na drugim područjima potvrđeni su slični oblici izvedeni od etnonima Hrvat. Primjerice, na zagrebačkom području u 14. stoljeću zabilježeni su Horvoja i Hrvojhna (Vidović 2016b, 21).

kmetovima. Iako su izneseni podaci indikativni u smislu postojanja slavenske komponente u tadašnjem stanovništvu, nedovoljni su za donošenje čvrstih sudova. Popis svakako zaslužuje detaljniju analizu jer predstavlja bogatu lingvističku, onomastičku i toponomastičku građu.

Nedugo nakon Mohačke bitke osmanske vlasti su pokrenule repopulaciju južne Bačke pod njihovom vlašću. S osmanskim potpunim zaposjedanjem međuriječja Dunava i Tise 1543. predstavnici plemstva i viših crkvenih vlasti povlače se u unutrašnjost Ugarske i Austrije na teritorij pod kršćanskom vlašću, međutim obični puk se dijelom zadržao, a doseljavaju se i novi stanovnici, čemu svjedoče osmanski popisi. Područje Podunavlja je tijekom 16. stoljeća demografski opustjelo pa je postojala potreba ekonomske i demografske revitalizacije prostora. Istodobno, skupine hrvatskoga stanovništva iz Slavonije sele se u Bačku za vrijeme velikaških sukoba pristaša Ferdinanda Habsburškoga i Ivana Zapolje oko prava na ugarsku krunu. Smjer migracija iz Slavonije u Bačku stanovništvo nastavlja i tijekom osmanskih vojnih pohoda 1530. – 1537. tražeći sigurnost na područjima kojima je vladao Ivan Zapolja pod osmanskom zaštitom (Bačić 2005, 50). Hrvati se naseljavaju u manjim skupinama sve do Tise. Polovicom 16. stoljeća prostor Bačke, Banata i Srijema još uvijek je povremena zona ratne opasnosti gdje se događaju sukobi, npr. u veljači 1552. habsburške su snage opsjele Segedin, djeluju na području Temišvara, a iste godine je habsburška vojska provalila do Srijemskog sandžaka gdje su zarobili mnogo spahija i odveli velik broj kršćana sa sobom (Mujadžević 2008, 404, 407, 2009a, 96, 100). Učestalo je prelaženje kršćana s područja Požeškog sandžaka sve do Srijema na područje pod kršćanskom vlašću kao i useljavanje u Srijemski sandžak iz drugih područja na mjesta porušenih sela oslobođenih davanja poreza koja u ranoj fazi osmanske vlasti nisu još bila razdijeljena u nadarbinski fond (Mujadžević 2008, 414, 428). Nakon 1552. i osvajanja područja istočno od Tise osmanska vlast u Podunavlju i Potisju se učvrstila.

Na dijelom osvojenim, dijelom pridobivenim područjima stare jezgre Hrvatskog kraljevstva Osmanlije su osnivali između 1522. i 1528. vilajet Hrvati (Vilayet-i Hırvat) sa sjedištem u Sinju (Šabanović 1959, 176, 208). Izgleda da su već početkom 1530-ih započele masovnije migracije iz srednjodalmatinskog zaleđa, koji odgovara vilajetu Hrvati, ishodišta velikih migracija predaka Bunjevaca, prema Podunavlju. Riječ je o velikoj selidbi iz jadranskog zaleđa oko 1530. u krajeve oko Dunava, njihov povratak oko 1565., i zatim ponovno iseljavanje uglavnom u istom smjeru 1604. – 1620. godine (Holjevac i Moačanin 2007, 149). Osmanski ferman iz 1564./1565. o popisivanju Kliškog sandžaka govori o tome kako se veći broj raje koji se „prije 35 godina“ iselio u krajeve oko Dunava sada vratio „te da su krajeve u koje su se vratili osobito lijepo sredili te da bi i njih trebalo uvrstiti u popis“ (Jurin Starčević 2004, 159). Pojava novih oblika imena u Bačkoj tijekom prve polovice 16. stoljeća, identična ili slična nekima u Dalmaciji (Obrovac, Plavna)¹⁷, navodi neke au-

¹⁷ Nahija Plavna (Plavno) dobila je ime prema istoimenom mjestu u Zakrčju (području oko rijeke Krke), a nahija Obrovac spominje se prvi put 1528. „u zemlji Hrvata u skradinskom kadiluku, koja je naseljena vlasima iz Istre“ (Šabanović 1959, 209, 211).

tore na zaključak da su ta mjesta naselili pridošlice iz Dalmacije (Erdeljanović 1930, 60-61). Takvu hipotezu potvrđuje kronologija samostana u Subotici prema kojoj su 1537., što se vremenski poklapa s osvojenjem Požege i Klisa, u Podunavlje doselili stanovnici iz Slavonije i Dalmacije, no u dokumentima nema spomena o njihovom broju (Bukinac 1940, 61-62). Izbjeglica i drugih pridošlica¹⁸ iz Dalmacije, Bosne i Slavonije već je bilo u Segedinu, o čemu svjedoči djelovanje hrvatskog ispovjednika Juraja Milovana (*Milován György*) od 1535. godine (Heka 2015, 31). Zbog sve veće ugroženosti južnih granica 1530-ih i 1540-ih povećava se broj vojnika na riječnim brodovima (šajkama) gdje također susrećemo Hrvate sa Srbima i Mađarima. Među zapovjednicima zabilježeni su Petar Horvat („Petro Horwath“), Ivan Horvat („Joanni Horwath“) i Lovro Horvat („Laurentio Horwath“) (Vitković 1887, 85, 93).

Iako se većina povukla na sjever, ostatke doseljenog stanovništva zatičemo i u kasnijim desetljećima pod osmanskom vlašću. U nahiji Sombor (Nahiye-i Szonbor) na području današnjeg Santova (Szredni Szanto) je zabilježeno 1553. i narodno ime Mislav (Miszláv Vukoszláv) koje bi moglo upućivati na doseljenika iz hrvatskih krajeva, tj. potomka onih naseljenika koji su doselili na prijelazu 15. na 16. stoljeće (Vass Előd, 1979). Popisi spominju i brojna druga narodna imena¹⁹. Kod takvih imena nije moguće donositi preciznije zaključke koje su narodnosti bili njihovi nositelji jer su navedena imena dijelom izrasla iz zajedničke slavenske narodne, ali i kršćanske baštine Južnih Slavena. Da je riječ o stanovništvu podrijetlom iz Slavonije, Požege i Dalmacije daju naslutiti brojna prezimena/nadimci Tot, dio grada sa slavonskim stanovništvom – totski kraj „Mahalle-i Totuça“, zatim prezimena/nadimci „Pojeđa“ i „Hirvat“ u osmanskome popisu segedinskog sandžaka iz 1578. (Halasi-Kun, 1964: 6-12)²⁰.

„Hirvate“ osmanski popis 1570-ih bilježi u Segedinu, u gradu („Hirvat Mihál“, „Hirvát Petör, fia Mihál“, tj. Petar Horvat i sin mu Mihovil, „Hirvat Matiás, fia Márton“, Matija Horvat i sin mu Martin) i okolnim salašima („Hirvát Vince szállása“, dva vlasnika salaša s imenom „Hirvát Matiás“, „Hirvát Miklós szállása“), Födvaru (južno od Bečeja „Ilija Hirvat“), Baču („Hirvat Gerga, fia Pétre“ Grgur i sin mu Petar), Serkeu („Hirvát Matiás, fia Tomás“, Matija Horvat i sin mu Toma), Tápeu („Hirvát Jakab“), Vásárhelyu (kod Segedina „Hirvát Gergel, fia Balázs“, „Hirvát Lőrinc, fia Ferenc, fia Pavel“), Erekfalu („Hirvát János, testvére Aderján“, „Hirvát János, fia Kozma“), Foktujváros („Hirvát István“). Na području Subotice susreću se u

¹⁸ Primjerice dubrovačkih trgovaca. Dubrovčani su dospjeli do Bača, Kovina, Temišvara, Velikog Varadina, Budima itd. (Foretić 1980, 298).

¹⁹ Radomir, Radivoj, Radica, Rađoman, Radun, Božidar, Radoje, Maroje, Vuk (Vukac), Vukman, Vukmir, Vukadin, Vukdrag, Živko, Bogdan, Dragić, Grubiša, Miloš, Berisav, Pribil, Ljubin, Ljubo, Živan, Milin, Milko, Milivoj, Milovan, Budač, Ljubidrag, Dabiživ, Gojmir i druga (usp. Káldy-Nagy 2000, 202).

²⁰ Osmanlije su preuzimali etnonime iz razdoblja prije njihove vlasti na tom području. Tót je bila oznaka za Slavena starosjedioca ili Slavena iz Tótország, tj. srednjovjekovne Slavonije i Slovačke. Budući da su migracije u tom razdoblju tekle iz Slavonije na područje Bačke i Banata, ovdje se etnonim Tot odnosi na stanovništvo podrijetlom iz Slavonije.

gradu (od pet obitelji jednoj je glava „Iszlavit Tomas), ali ponajprije na salašima, koji su u to vrijeme možda bili napušteni, („Hirvát Pál szállása“, „Hirvát Petör szállása“), Kákonu (Baja „Hirvat Mihal“), Monostoru (danas Bátmonostor „Hirvát János“), Goszpodin cefalu (Miho Hirvat), Fájszváros (sjeverno od Baje „Hirvát György“) itd. (Káldy-Nagy 2008, 16, 17, 24, 27, 33, 36, 37, 45, 58, 73, 119, 137, 171, 251, 329). Osim naselja u kojima se javljaju prezimena/nadimci s hrvatskim etnonimom, u nekim naseljima uz Dunav (Kakonj, Batmonoštor/Monoštorlija, Gornje Santovo, Kolut, Bukin, Sonta) održalo se stanovništvo iz predmohačkog razdoblja dok se sa subotičkog područja stanovništvo uglavnom povuklo prema Segedinu i dalje na sjever. Možemo primijetiti da je riječ o naseljima koja će kasnije naseliti veće skupine novog stanovništva koje će sa sobom donijeti i nove etnonime na područje Podunavlja. Međutim i u ovih skupina nalazimo brojne oblike hrvatskog etnonima.²¹

Interesantno je primijetiti da ni u ovom osmanskom popisu nema većeg broja osoba s prezimenom/nadimkom Bošnjak/Bošnjak dok je njihov broj izniman u teritorijalno bližemu Srijemu. Većinu stanovništva Bačke u tom razdoblju činili su doseljeni Srbi među kojima je bilo i vlaške populacije²². Osmanski popis Srijemskog sandžaka iz 1566. bilježi na više mjesta uz osobna imena etnonime Hrvat „Hirvat“²³, Šokac „Şokaç“²⁴, Bošnjak „Boşnak“²⁵, što je znatno raniji spomen etnonima Šokac

²¹ „U šokačkih i bunjevačkih Hrvata to prezime susrećemo već u prvim matičnim knjigama: Segedin 1685. (Hervat, Horvath), Subotica 1686., Budim i okolica 1690. (Chorvat, Horvath, Hervat, Ervat), Baja 1715. (Horvath, Hervat), Tavankut, Žednik, Sombor i Santovo 1719. (Orvat, Harvat, Vrvat, Arvat, Ervat, Kroata, Croate, Horvath, Horváth), Dušnok 1743. (Horvath), Lemeš 1748., Bajmok 1785. U te dvije skupine ono nije toliko rasprostranjeno, ali među Bunjevcima ima izvjesnih osobitosti: susreće se u dvojnim prezimenima (Horvat Aljmaški), a ima i osobitih izvedenica (Horvacki, Horvatski, Horvatović.)“ (Bačić 2009, 56).

²² Na vlašku komponentu u tadašnjem stanovništvu, koje je već tada vjerojatno bilo asimilirano u Srbe, mogu upućivati imena Bun, Jon, Radul, oznake ili prezimena/nadimci Iflah, Vlah (Káldy-Nagy 2008, 271, 342 i dr.).

²³ U kršćanskim mahalama Karlovaca zabilježeni su Petar – Hirvat, Anbruš – Hirvat i Hirvat Bojiko. Izvedenica iz etnonima Hrvat u obliku prezimena Hrvatini „Dimitra Hirvatini“ upisano je u selu „Novasel“ kod Mitrovice (McGowan, 1983: 167-168, 331).

²⁴ Navodimo oblike etnonima Šokac zabilježene u popisu: Ivaniš – Şokaç, Habyan – Şokaç, Dimitra – Şokaç, Imre – Şokaç, Mitar – Sokaç, Matiyaş – Sokaç, Ivaniš – Sokaç, D'ura – Sokaç, Radovan – Sokaç, kao prezime Mate Şokaç, Marko Şokaç, Damyan Şokaç, Nikola Şokaç, Virşak Şokaç, İstfan Şokaç, Vinko Şokaç, Manko Şokaç. Oblici etnonima Šokac zabilježeni su u: Gornjem Lovasu, Kupincu, Jameni, Štitaru, Opojevcima, Velikim Remetama (Büyük Remeta), Beškoj, Kamendinu, naseljima Ivlaştinçi (?), Hilapovçi (?) i Helinçi (?) u nahiji Grgurovci (McGowan, 1983: 36, 54, 103, 107, 112, 124, 167, 207, 242, 395, 490, 494, 515). Također, javljaju se i izvedenice iz etnonima Šokac u obliku prezimena Šokče „Şokçe“ (Mato Şokçe) u Vukovaru te Šokčić „Şokçit“ D'ura Şokçit', Nikola Şokçit' u Batrovcima i Vrdniku mezri Remeta (McGowan 1983, 76, 134, 258).

²⁵ Navodimo osobna imena s etnonimom Bošnjak: Martin – Bošnjak, Šimun – Bošnjak, Grgur – Bošnjak, Jakob – Bošnjak, Iviko – Bošnjak, Blaj – Bošnjak, Marko – Bošnjak, Petar – Bošnjak, Milko – Bošnjak, Gonoma (?) – Bošnjak, koji su zabilježeni u selu Ička kod Iloka, Gibarcu, Bapskoj, Vukovaru, Ledincima, naselju Andirivofçi (?) u nahiji Morović, Pudrofçi u nahiji Rača, Hamişak u nahiji Ilok (McGowan 1983, 19, 53, 54, 63, 78, 133, 167, 179, 400, 514).

negoli se obično smatra, ali isto tako popis ne registrira Tote kao u susjednoj Bačkoj (usp. McGowan, 1983).²⁶ U mjestu „Virşoyofçi“ na području nahije Nijemci popis bilježi i ime „Jakob Bunevač“ (McGowan 1983, 431). Osim kršćana etnonim Hrvat zabilježen je uz osobna imena nekih muslimana u ugarskom Podunavlju (Kaldy-Nagy 1971, 306).²⁷ Podunavlje su tijekom osmanske vladavine naselili mnogobrojni muslimanski naseljenici iz Bosne i drugih južnoslavenskih krajeva. Neki od njih, npr. Ibrahim Pečevija iz Pečuha, svoj su jezik nazivali ponekad bosanskim (bošnjačkim), ponekad hrvatskim (Mujadžević 2009b, 380).

Dolazak južnoslavenskih doseljenika na to područje doveo je do promjene jezične granice između Južnih Slavena i Mađara prema sjeveru te su tako bosanski franjevci nailazili na vjernike koji su govorili hrvatskim jezikom i na onim područjima koja su ranije nastanjivali Mađari (Toth 2002, 182). Štokavske katoličke skupine u osmanskom razdoblju, iako disperzirane na širokom području, objedinjene su kulturno i vjerski pod hijerarhijom Bosne Srebrene. Tijekom 17. stoljeća na područje Podunavlja pod različitim okolnostima pristižu nove skupine stanovništva s kojima se po prvi puta javljaju imena Bunjevci i Šokci u službenim dokumentima različitih provenijencija.

Zaključak

Dosadašnja istraživanja hrvatskih migracija u Ugarsku uglavnom su bila usmjerena na područje zapadne Ugarske, tj. današnjeg Gradišća/Burgenlanda. Kada je riječ o migracijama u ugarsko Podunavlje, u stručnoj i znanstvenoj literaturi prevladavao je interes za razdoblje 17. stoljeća i brojnijeg naseljavanja Bunjevaca i Šokaca. U ovom radu se izdvajaju ključni čimbenici hrvatskih migracija na navedeno područje iz ranijih stoljeća. Najznačajniji čimbenik migracija u početku su rane državne veze i položaj Hrvatske i Slavonije u Ugarskoj, što će utjecati na smjer migracija stanovništva prema južnougarskim županijama. Osmanska ugroza na prijelazu 15. na 16. stoljeće činila je područje južne Ugarske pograničnom zonom, još uvijek relativno sigurnom, gdje su nove posjede i službe dobivali i hrvatski plemići koji su preseljavali svoje podložnike. O njihovoj prisutnosti u ugarskom Podunavlju svjedoče različiti izvori, pojava novih toponima te popisni podaci različitih vlasti. Zbog nedostataka historiografskih podataka i nedovoljne istraženosti teme, prisutnost hrvatskog stanovništva u ugarskom Podunavlju bila je negirana, ignorirana ili podložna ma-

²⁶ Navedeni etnonimi su najčešće zabilježeni kao općenita oznaka uz osobno ime, načinom kojim su bilježena i neka zanimanja ili obilježja (npr. – martolos, – kovač, – kör/slijep, – dul/udovac, – vilah itd.), a rjeđe kao prezimena. Također, uz znatni broj imena pribilježeno je „doselač“, što upućuje da te osobe nisu bile zavičajne na tom prostoru. Zabilježeni su i neki drugi etnonimi odvojeni od osobnih imena: – Çingâne, – Mađ’ar, – Bugarin/– Bulgar i prezimena Vilah, Sirlblin (McGowan, 1983: 107, 133, 164, 167, 258, 408).

²⁷ Antun Vrančić, u to vrijeme egerski biskup i kraljevski savjetnik, piše 1559. Hasanu, sandžakbegu hatvanskom tražeći blago postupanje prema zajedničkim im kmetovima „jer pripadamo hrvatskom narodu (nationis Croatae) u kojem se ponosim što sam i ja rođen, a iz njega je potekla i Vaša Velemožnost“ (Franičević 1977, 409).

nipulacijama. Arhivski izvori potvrđuju etnonim Hrvat od 14. do 16. stoljeća na prostoru današnje Bačke i potvrdno odgovoraju na pitanje o postojanju te komponente stanovništva. Iz dosadašnjih podataka može se zaključiti da su među današnjim Hrvatima u Bačkoj s najduljim kontinuitetom šokački Hrvati u naseljima uz Dunav gdje su se mjestimice održali od predmohačkog razdoblja. Buduća istraživanja tek trebaju dati dublje uvide o značaju, strukturi i ulozi tog stanovništva na promatranom prostoru.

Literatura:

- Andrić, Stanko. 2005. Samostan Svetog Križa u Frankavili (Mandelosu). *Istorijski časopis*, 52: 33-82.
- Andrić, Stanko. 2009. Kapitanić Desnički (Kapitanffy), plemićka obitelj. U: Macan, Trpimir (ur.) *Hrvatski biografski leksikon* 7: 42.
- Antunovich, Ivan. 1882. *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, gradjanskom i gospodarskom*. Beč.
- Bačić, Slaven (ur.). 2005. *Leksikon Podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* sv. 4 Bu. Subotica: Hrvatsko akademsko društvo.
- Bačić, Slaven (ur.). 2009. *Leksikon Podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* sv. 9 H. Subotica: Hrvatsko akademsko društvo.
- Bali, Tomislav. 2014. *Slavonski meandar : Prostor i pojam Slavonije u XIII. stoljeću*. Zagreb: Srednja Europa.
- Bara, Mario; Žigmanov, Tomislav. 2009. *Hrvati u Vojvodini u povijesti i sadašnjosti: osnovne činjenice*. Subotica : Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata.
- Bara, Mario; Žigmanov, Tomislav. 2011. Vrela za povijest Hrvata u Vojvodini – monografske publikacije do 1918. *Godišnjak za znanstvena istraživanja* 3: 247-271.
- Bojničić, Ivan. 1901. Zagrebački biskup Luka 1500.-1510. *Vjesnik zemaljskog arhiva* III: 70.
- Bukinac, Beato. 1940. *De activitate Franciscanorum immigrati onibus populi Croaticisculis XVI et XVII*. Zagreb.
- Erdeljanović, Jovan. 1930. *O poreklu Bunjevaca*. Beograd.
- Eschenburg, Bernd. 1976. *Linguistische Analyse der Ortsnamen der ehemaligen Komitate Bácsund Bodrog von der ungarischen Landnahme (896) bis zur Schlacht von Mohács (1526)*. München.
- Fekete Nagy, Antonius. 1979. *Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV* (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forrás kiadványok 12. Budapest.
- Fermendžin, Eusebius. 1892. *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum registis ab anno 925 usque ad annum 1752*. Monumenta spectancia historiam Slavorum meridionalium 23. Zagreb: JAZU.
- Foretić, Vinko. 1980. *Povijest Dubrovnika do 1806; I: Od osnutka do 1526; II: Od 1526. do 1808*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

- Franičević, Marin. 1977. Odrazi pučke svijesti u hrvatskoj renesansnoj književnosti. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 10 (1): 405-418.
- Gračanin, Hrvoje. 2008. Od Hrvata pak koji su stigli u Dalmaciju odvojio se jedan dio i zavladao Ilirikom i Panonijom. Razmatranja uz DAI c. 30. *Povijest u nastavi* VI(11) (1): 67-76.
- Halasi-Kun, Tibor. 1964. 16th Century Turkish Settlements in Southern Hungary. *Bulleten* 28: 1-72.
- Heka, Ladislav. 2013. Hrvatsko-ugarski javnopravni prijeponi. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 63(5-6): 1257-1292.
- Heka, Ladislav. 2015. *Dalmatini (Bunjevci) u slobodnim kraljevskim gradovima Segedinu i Subotici*. Subotica: Zavod za kulturu vojvodanskih Hrvata i Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj.
- Heršak, Emil. 1993. Panoptikum migracija – Hrvati, hrvatski prostor i Evropa. *Migracijske i etničke teme* 9(3-4): 227-302.
- Hoffmann, István (ur.). 2005. *Korai magyar helynév szótár 1000–1350. 1. Abaúj-Csongrád vármegye*. Debrecen.
- Holjevac, Željko i Močanin, Nenad. 2007. *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*. Zagreb.
- Hoško, Emanuel Franjo. 1987. Franjevci u Srijemu, Slavoniji i Bačkoj potkraj srednjeg vijeka. *Croatica Christiana Periodica* 11(19): 116-130.
- Hoško, Emanuel. 1991. *Na vrhu Trsatskih stuba*. Rijeka.
- Jurković, Ivan. 2003. Klasifikacija hrvatskih raseljenika za trajanja osmanske ugroze (od 1463. do 1593.) *Migracijske i etničke teme* 19(2-3): 147-174.
- Káldy-Nagy, Gyula (1971). *Kanuni Devri Budin Tahrir Defteri (1546-1562) Ankara*. Ankara.
- Káldy-Nagy, Gyula. 2000. A csanádi szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása - Dél-Alföldi évszázadok 15. Szeged.
- Káldy-Nagy, Gyula. 2008. A szegedi szandzsák települései, lakosai és török birtokosai 1570-ben - Dél-Alföldi évszázadok 24. Szeged.
- Karbić, Marija. 2006. Hrvatsko plemstvo u borbi protiv Osmanlija. Primjer obitelji Berislavića Grabarskih iz Slavonije. *Povijesni prilozi* 31: 71-85.
- Klaić, Vjekoslav. 1912. Pavao Zondinus i osnutak ugarsko-ilirskoga kolegija u Bologni. (1553-1558). *Vjesnik kraljevskog Zemaljskog Arhiva u Zagrebu* XIV: 186-220.
- Laszowski, Emilij. 1937. Prilog historiji hrvatskih porodica Martinuševića, Utješinovića, Mišljenovića i njihovih srodnika. *Vjesnik Kraljevskog državnog arhiva u Zagrebu*, n. s., sv. VII: 153-157.
- Liber Confraternitatis Sancti Spiritus De Urbe. A római Szentlélek Társulatánya könyve. 1446–1523*. (Budapest, 1889. Mon. Vat. Hun. I/5.).
- Magyar, László. 2005. Közép kori olvasó könyv – Levéltári dokumentumok. Szabadka.
- Mažuran, Ive. 1980. Porezni popis grada i vlastelinstva Osijek i njegove okolice 1469. godine. *Starine* 58: 125-166.

- McGowan, Bruce W. 1983. *Sirem Sancaği mufassal tahrir defteri*. Ankara. 1983.
- Milica Lukić i Vera Blažević Krezić. Tragom hrvatske ćirilčne baštine u Slavoniji. *Filologija* 63: 151-171.
- Mujadžević, Dino. 2008. Muhimmedefer iz 1552. – osmanski izvor za povijest Slavonije i Srijema. *Scrinia Slavonica* 8: 399-428.
- Mujadžević, Dino. 2009a. Osmanska osvajanja u Slavoniji 1552. u svjetlu osmanskih arhivskih izvora. *Povijesni prilozi* 28: 89-108.
- Mujadžević, Dino. 2009b. Ibrahim Pečevija (1574. – 1649.). Osmanski povjesničar Hrvatske i Bosne i Hercegovine podrijetlom iz Pečuha. *Scrinia Slavonica* 9: 375-389.
- Nikolić Jakus, Zrinka. 2011. Obitelj Čupor Moslavački. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 4: 269-300.
- Pálosfalvi, Tamás. 2012. *The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400-1526*. doktorski rad, Central European University, Department of Medieval Studies. Budapest.
- Paun, Milan i Žagar, Mateo. 2004. Slavonski glagoljski natpisi. U Dürrigl, Milan Mihaljević; Franjo Velčić (ur). *Glagoljica i hrvatski glagolizam. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta*. Zagreb-Krk. 271-284.
- Pavičić, Stjepan. 1953. *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*. Zagreb: JAZU.
- Petković, Danijel. 2006. Hrvatsko ime u srednjovjekovnoj Slavoniji – prema nekoliko primjera u diplomatskim izvorima od 13. do 15. stoljeća. *Starohrvatska prosvjeta* III(33): 243-281.
- RÁCZ Anita. 2011. Adatok a népnével alakult régi településnevek történetéhez, Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen: Debrecen University Press.
- RÁCZ Anita. 2013. Ethnic groups and settlement names in Hungary. *Nyelv tudományi Közlemények* 109: 255-266.
- Rezar, Vlado. 1999. Dubrovački humanistički historiograf Ludovik Crijević Tuberon. *Analiz Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 37: 47-94.
- Sekulić, Ante. 1991. *Bački Hrvati : narodni život i običaji*. Zagreb: JAZU.
- Skok, Petar. 1951. Toponomastika Vojvodine. *Zbornik Matice srpske. Serija društvenih nauka* 2: 57-65.
- Szabó, Zsombor. 2009. Stanovnici Bačke u srednjem vijeku (2. dio). *Hrvatska riječ* 352: 22.
- Šabanović, Hazim. 1953. *Bosanski pašaluk, postanak i upravna podjela*. Sarajevo.
- Šipka, Milan. 1957. Posvojni pridjevi od ličnih imena i prezimena. *Jezik : časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 6 (4): 107-113.
- Šlaus, Mario. 2000. Kranimetrijska analiza srednjovjekovnih nalazišta središnje Europe: Novi dokazi o ekspanziji hrvatskih populacija tijekom 10. do 13. stoljeća, *Opuscula Archaeologica Radovi Arheološkog zavoda* 23-24: 273-284.
- Tóth, István György. 2002. Franjevci Bosne Srebrene kao misionari u turskoj Ugarskoj (1584. – 1716.). *Scrinia Slavonica* 2:178-201.

- Unyi, P. Bernardin. 2001. *Istorija Šokaca, Bunjevaca i bosanskih Franjevaca*. Subotica. Vass, Előd 1979. Szántova a török idők alatt. <https://sites.google.com/site/hercegszantotoertenete/home/helytoerteneti-irasok-tanulmanyok/szantova-a-toeroek-idok-alatt> (pristupano: 28. 5. 2017.).
- Vidović, Domagoj. 2014. *Zažapska onomastika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Vidović, Domagoj. 2016a. Prezimena u župi svetoga Stjepana. U: Kapović, Zdravko (ur.) *Opuzen – tristota obljetnica župe svetoga Stjepana Prvomučenika*. Opuzen: Župa svetoga Stjepana Prvomučenika: 233-262.
- Vidović, Domagoj. 2016b. Etnonim Hrvat u antroponimiji i toponimiji. *Hrvatski jezik* 3(3): 21-23.
- Vitković, Gavrilo. 1887. Prošlost, ustanova i spomenici ugarskih kraljevskih šajkaša. *Glasnik srbskog učenog društva* 67: 85-93.
- Žigmanov, Tomislav i Bara, Mario. 2012. Prinosi za bibliografiju radova o vojvođanskim Hrvatima od 1990. do 2008. *Kroatologija* 2: 2; 223-256.

Summary

A Contribution to the knowledge of early Croatian migrations in the Hungarian Danube Region

In this paper the author analyses traces of migrations from Croatia to the Hungarian Danube region, in the context of wider historical migrations. The aim herein is to point out a less explored direction of Croatian migrations based on available sources and literature, as well as the appearance of Croatian ethnonym in the Hungarian Danube region that took place during the time of Arpadovici and more frequently during the Ottoman threat.

Keywords: Croats, migrations, Danube region

